

Orłowski, Bolesław

Wstępny projekt syntezy historii techniki polskiej

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/1, 195-198

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POSIEDZENIE NAUKOWE ZESPOŁÓW HISTORII GEODEZJI
I HISTORII KARTOGRAFII

W dniu 16 października 1972 r. odbyło się w Krakowie wspólne zebranie Zespołów Historii Geografii i Historii Kartografii. W części pierwszej, geodezyjnej, zebrania mgr inż. A. Raczkowski ocenił przydatność techniczno-dokumentacyjną map byłego katastru austriackiego, zaś mgr inż. S. Goraj ocenił pod tymże samym względem mapy byłego katastru pruskiego. Charakterystyka map obu katastrów i roli jaką pełniły w przeszłości i pełnią obecnie stała się punktem wyjścia rozległej dyskusji nad rolą katastru w akcji osadniczej i przebudowie ustroju rolnego, nad jego wartością jako dokumentu i źródła historycznego, które — dla ochrony przed zniszczeniem — winno być zabezpieczone w odpowiednich archiwach. W celu zabezpieczenia tego dokumentu, niezmiernie doniosłego dla historii kartografii szczegółowej (zdezaktualizowanego jako narzędzia pracy, o zmniejszonej dziś obecnie wartości technicznej), zespół postanowił zwrócić się z memoriałem do odpowiednich instytucji. Zespół nie uznał również za słuszną zmianę nazwy „kataster” na „ewidencje gruntów i budynków”. Podkreślano też potrzebę zajęcia się dokumentami z okresu przed pierwszym katastrem (1818 r.), opisem i ewidencjami ekonomiczno-statystycznymi jako tzw. metryk: „józefińskiej” i „franciszkańskiej”, a także materiałami katastralnymi na terenach wschodnich (40% pokrycia), które wyrosły z potrzeb scaleń rolnych.

W części drugiej, kartograficznej, omówiono przedstawiony przez prof. Buczka *Program prac nad dziejami kartografii polskiej*, postanawiając go rozwinąć w szczegółowy obraz, zawierający również część opisową, tego co już wykonano i tego co powinno być zrealizowane. Przedyskutowano również przedstawioną przez prof. S. Pietkiewicza część I prac na temat *Dokładności map ziem polskich od XVII do XIX wieku*, jak również przesłany przez mgra inż. K. Sawickiego memoriał *W sprawie wydania słownika biograficznego geodetów i kartografów polskich*.

J. Bb.

WSTĘPNY PROJEKT SYNTEZY HISTORII TECHNIKI POLSKIEJ

Zespół Historii Rozwoju Konstrukcji Technicznych Zakładu Historii Nauki i techniki PAN wznowił swoją działalność po wakacyjnej przerwie zebraniem w dniu 27 października 1972 r. Na posiedzeniu tym, któremu przewodniczył doc. Alfred Wiślicki, mgr inż. Bolesław Orłowski przedstawił opracowany przez siebie *Wstępny projekt syntezy historii techniki polskiej*¹.

Potrzeby. Opracowanie syntezy historii techniki polskiej jest potrzebne dla pełniejszego zrozumienia wielu ważnych zjawisk i procesów ekonomicznych, społecznych, a pośrednio i politycznych w naszych dziejach. Dzieło to stanowiło by źródło udokumentowanych danych z tej dziedziny, w której panuje obecnie dezinformacja i legendy, a także liczne jaskrawo białe plamy. Zaspokoiło by ono również wzrastające zapotrzebowanie społeczne na tę tematykę. Stawiając sobie efektowny, długofalowy cel w postaci opracowania takiej syntezy, odniesiemy bezpośrednio, konkretne korzyści, dzięki koniecznemu przestawieniu się z uprawiania tej dziedziny w sposób dość przypadkowy na skoordynowane, planowe badania. Przeprowadzenie badań podstawowych zwiększy naszą wiedzę o dziejach rodzimej techniki.

¹ Zamieszczone tu streszczenie *Projektu* opracowane zostało już po zebraniu Zespołu, to też w pewnym stopniu uwzględnia już wyniki dyskusji, jaka tam miała miejsce.

Problem historii techniki w jednym kraju. Powstaje w sposób naturalny pytanie, czy można opracować syntezę dziejów techniki w jednym kraju, zwłaszcza w kraju takim jak Polska, który nigdy nie należał do twórczych nową technikę w skali światowej. Wydaje się wszakże, że zasadniczy problem polega na odpowiednim sposobie ujęcia zagadnienia. O ile potraktuje się technikę polską jako odbicie techniki światowej, miarą jej rozwoju mogło by być w każdej epoce jej względne opóźnienie w przyswajaniu sobie zdobyczy technicznych w stosunku do aktualnie przodujących, twórczych owe wynalazki krajów. Nie umniejszając międzynarodowego charakteru zjawiska postępu technicznego, należy stwierdzić, że adaptacja i wdrażanie „cudzej” techniki często zawiera elementy twórcze, świadczące o myśli technicznej danego kraju. Warto również dodać, że podobne trudności napotykali twórcy syntezy historii nauki polskiej i potrafili je skutecznie przezwyciężyć.

Zakres. Synteza winna mieć układ chronologiczny. Przedstawiać postęp techniczny na ziemiach polskich na tle rozwoju światowego w tej dziedzinie, z uwzględnieniem warunków gospodarczych, społecznych i politycznych. Odnotowywać przemiany w życiu codziennym i systemach wartości, będące wynikiem rozwoju techniki krajowej. Dawać rzetelną ocenę oryginalnego wkładu polskiego, istotnego dla światowego dorobku w tej dziedzinie.

Należy przyjąć program „maksymalistyczny”, tzn. uwzględniać zarówno wszystko to, co działo się na ziemiach polskich (oczywiście bez uzurpowania sobie obcych osiągnięć), jak również działalność Polaków poza granicami kraju (przyjmując tu kryterium, iż Polakiem był każdy, kto za Polaka się uważał). W tym względzie mogą wszakże wyniknąć niekiedy sprawy trudne, a nawet drażliwe.

Tematyka będzie w wielu wypadkach ząbebiać się z dziedziną historii kultury materialnej. Ta ostatnia zajmuje się jednak przede wszystkim upowszechnianiem i użytkowaniem techniki. W zamierzonej syntezie zagadnienia te będą stanowić jedynie margines, konieczny dla ilustracji stanu techniki w danej epoce (poprzez jej efekty). Istotne trudności wystąpią tu tylko w odniesieniu do czasów najdawniejszych.

Układ problemowy typowego rozdziału. W każdym z rozdziałów powinny zostać przedstawione — oczywiście w proporcjach zależnych od epoki — następujące zagadnienia:

a) Charakterystyka stanu techniki światowej w danym okresie, jej podstawowe tendencje, ważniejsze osiągnięcia.

b) Charakterystyka sytuacji ekonomicznej, społecznej i politycznej w Polsce, elementy sprzyjające przemianom technicznym i czynniki je hamujące, potrzeby społeczne i stopień ich zaspakajania, panujące tendencje, zasadnicze różnice w stosunku do poprzedniego okresu.

c) Elementy świadomego popierania nowości technicznych, polityka władz, jej odbicie w zakresie panujących praw, napływ fachowców z zagranicy, instytucje i organizacje krzewiące lub popierające postęp techniczny, ważniejsze inicjatywy prywatne, zapożyczenia zagranicznych zdobyczy technicznych, popieranie rodzimej myśli technicznej.

d) Drogi i okoliczności docierania zdobyczy technicznych na teren Polski, pierwsze zastosowania nowych technik i ich wdrażanie, zagadnienie względnego opóźnienia w stosunku do krajów aktualnie przodujących (jako wskaźnik tendencja do zmniejszania się lub powiększania owego opóźnienia), import urządzeń i wytworów z zagranicy.

e) Ważniejsze — charakterystyczne dla danego okresu — techniki rodzime, oryginalne metody i doskonalenie technik przyswajanych, ocena ich znaczenia, tendencje i „mody” techniczne w Polsce.

f) Najważniejsze przedsięwzięcia techniczne charakteryzujące szczytowe moż-

liwości techniczne danego okresu, ocena — w jakim stopniu były one naśladownictwem, a w jakim oryginalnym dorobkiem, kwestia samodzielności (stopień udziału zagranicznych specjalistów), akcje o znaczeniu ogólnopaństwowym.

g) Potencjał techniczny Polski, dane statystyczne (ewentualnie szacunkowe — graniczne), rozwój uprzemysłowienia i bazy technicznej, ich wpływ na wzrost cywilizacji technicznej życia codziennego, eksport polskich urządzeń i wytworów technicznych za granicę.

h) Recepcja społeczna rozwoju technicznego kraju oraz znajomość zagranicznych osiągnięć technicznych, wpływ przemian technicznych na zmiany społecznych systemów wartości.

i) Stan wiedzy technicznej, sposoby jej przekazywania, piśmiennictwo techniczne, współzależność nauk ścisłych i techniki, rozwój nauk technicznych, organizacja i treści szkolnictwa technicznego.

j) Istotny polski wkład do światowego dorobku myśli technicznej w danym okresie, wynalazki i nowatorstwo, ocena ich znaczenia w skali międzynarodowej, udział Polaków w krzewieniu zdobyczy technicznych na świecie.

Kwestia periodyzacji. Przyjmując przedstawiony sposób ujęcia, naturalnym wydaje się podział materiału oparty o cezury przyjęte w historii politycznej Polski. Wiązą się z nimi przemiany w zakresie uwarunkowań rozwoju techniki. Interesujące byłoby przyjęcie innych, czysto technicznych granic czasowych, związanych z adaptacją ważniejszych nowości technicznych. Jednakże dla całości techniki polskiej nie wydaje się możliwe znalezienie takich punktów zwrotnych (dużo łatwiej byłoby przyjąć taki podział w monografiach poszczególnych dziedzin techniki). W niektórych dziedzinach polityczne daty graniczne oznaczają istotne zmiany, np. w inżynierii lądowej.

Po przedstawieniu *Projektu* wywiązała się dyskusja, w której udział wzięła większość uczestników posiedzenia.

Mgr inż. J. Jasiuk, dyrektor Muzeum Techniki NOT, wyraził zadowolenie z decyzji Zakładu przejścia do planowych badań w dziedzinie historii techniki, podkreślając, że dotychczasowy dorobek w tym zakresie sprowadza się do osiągnięć indywidualnych badaczy, siłą rzeczy ograniczonych. Dla zlikwidowania białych plam w historii techniki należy przede wszystkim inspirować opracowywanie monografii branżowych, uważając syntezę za cel dalszy. Szczegółowa dyskusja nad *Projektem* jest więc nieco przedwczesna, choć w zasadzie został on sformułowany trafnie (dotyczy to zwłaszcza układu problemowego typowego rozdziału). Mgr Jasiuk wypowiedział się za periodyzacją opartą na przyjętej w historii politycznej, zwrócił też uwagę, że dla spełnienia właściwej roli społecznej, zamierzona synteza winna być książką „do czytania”, którą wezmą chętnie do ręki przedstawiciele świata technicznego.

Mgr inż. J. Thor chwalać inicjatywę, zaproponował zawężenie zakresu dzieła do XIX i XX w., pozostawiając opracowanie okresu wcześniejszego historykom kultury materialnej, których prace nad syntezą ich dziedziny są bardzo zaawansowane. Zgłosił on także zastrzeżenia do stosowania względnego opóźnienia jako miary rozwoju technicznego Polski.

Dr inż. B. Chwaściński uznał inicjatywę za przedwczesną, a stosowanie miary względnego opóźnienia za wyraz kompleksów narodowych. Wypowiedział się za przyjęciem periodyzacji opartej o okresy polityczne, które w badanej przez niego historii inżynierii lądowej stanowią wyraźne etapy techniczne. Zwrócił uwagę na fakt, że zacofanie cywilizacyjne było jedną z przyczyn upadku dawnej Rzeczypospolitej, co jest niedostatecznie podkreślane w syntezach historii Polski. Uznając za celowe prowadzenie systematycznych, skoordynowanych badań, podkreślił konieczność utrwalania zdobyczy współczesnych, znajdujących niedostateczne odbicie w publikacjach, z myślą o przyszłości.

Dr inż. Z. Schneigert stwierdził, że brak w podręcznikach informacji o wkładzie Polaków w rozwój techniki, podkreślił trudności w ocenie „polskości” osiągnięć powstałych w oparciu o kapitał i administrację zaborców oraz dokonanych na emigracji. Przewidując powstanie kwestii drażliwych zaproponował, aby uwzględnić w syntezie dorobek tych pionierów, którzy uważali się za Polaków.

Dr T. Nowak, nawiązując do wypowiedzi mgra Jasiuka, uznał za najlepszą drogę realizacji syntezy opracowywanie w najbliższych latach monografii branżowych. Przeciwwstawił się — proponowanemu przez mgra Thora — zubożaniu syntezy. Opowiedział się za periodyzacją historyczno-polityczną. Przypomniał też, że kiedyś proponowano, żeby okresy wcześniejsze (do końca XVIII w.) opracowywali raczej historycy, późniejsze zaś technicy — oczywiście przy współpracy odpowiednich specjalistów.

Doc. W. Hołubiec zaproponował realizację badań podstawowych w oparciu o studia doktoranckie. Zwrócił również uwagę, że już obecnie należy myśleć o odpowiednim przygotowaniu wyników prac, tak aby mogły być zapisane w elektronicznych systemach pamięci, które powstaną już w najbliższych latach.

Mgr M. Rostocki stwierdził, że synteza powinna być nie tyle „książką dla wszystkich” ile zbiorem udokumentowanych wiadomości, rodzajem encyklopedii, pomocnej dla autorów podręczników, popularyzatorów itp. Praca nad syntezą potrwa wiele lat, ale już dzisiaj należy powołać odpowiednią komórkę, któraby ją koordynowała. Ważna jest stała, prowadzona na bieżąco, inwentaryzacja zarówno kadry, jak i publikacji z tej dziedziny. W oparciu o nią należy inspirować nowe opracowania szczegółowe, przyczynkowe, jako materiał do syntezy.

Prof. R. Czarnota-Bojarski wskazał na brak kadry, potrzebnej do urzeczywistnienia projektu syntezy, zajęł się też problemami szczegółowymi dotyczącymi działalności zagranicznych specjalistów w Polsce, stratami w zakresie źródeł, oraz obiektywnymi trudnościami, m.in. natury finansowej. Za najpilniejszą potrzebę historyków techniki w Polsce uznał potrzebę opracowania bibliografii tej dyscypliny.

Mgr inż. K. Sawicki wypowiedział się za ścisłą współpracą — nad realizacją syntezy — historyków i techników.

Dyskusję podsumował doc. A. Wiślicki, prosząc zebranych o konkretne propozycje opracowań wstępnych, które mogłyby wejść do planu naukowego i wydawniczego Zakładu już w najbliższym czasie.

Bolesław Orłowski

ZEBRANIA ZESPOŁU BADAŃ NAD ZAGADNIENIAMI REWOLUCJI NAUKOWO-TECHNICZNEJ

Na zebraniu Zespołu w dniu 28 kwietnia 1972 r. doc. dr hab. Salomea Kowalewska (Instytut Filozofii i Socjologii PAN) wygłosiła referat *Kultura pracy u progu rewolucji naukowo-technicznej*.

Celem referentki było przeprowadzenie analizy wybranych zagadnień kultury pracy traktowanej jako czynnik warunkujący przejście z fazy uprzemysłowienia do fazy rewolucji naukowo-technicznej. Kulturę pracy zdefiniowano w referacie w myśl socjologicznych koncepcji, przyjmując, że jest to kompleks wartości powstałych we współdziałaniu i współżyciu ludzi w procesie pracy. Do wartości tych należą wytwarzane przedmioty materialne, formy organizacji, sposoby myślenia, wzory zachowania oraz cechy osobowości kształtowane i rozwijane w procesie pracy.

Referentka omówiła problemy identyfikowania grup społecznych, tworzących wzory pracy, grup oceniających, selekcyjnych oraz przyswajających je, jak również grup przekazujących te wzory (poprzez kształcenie, wychowanie). Istotą